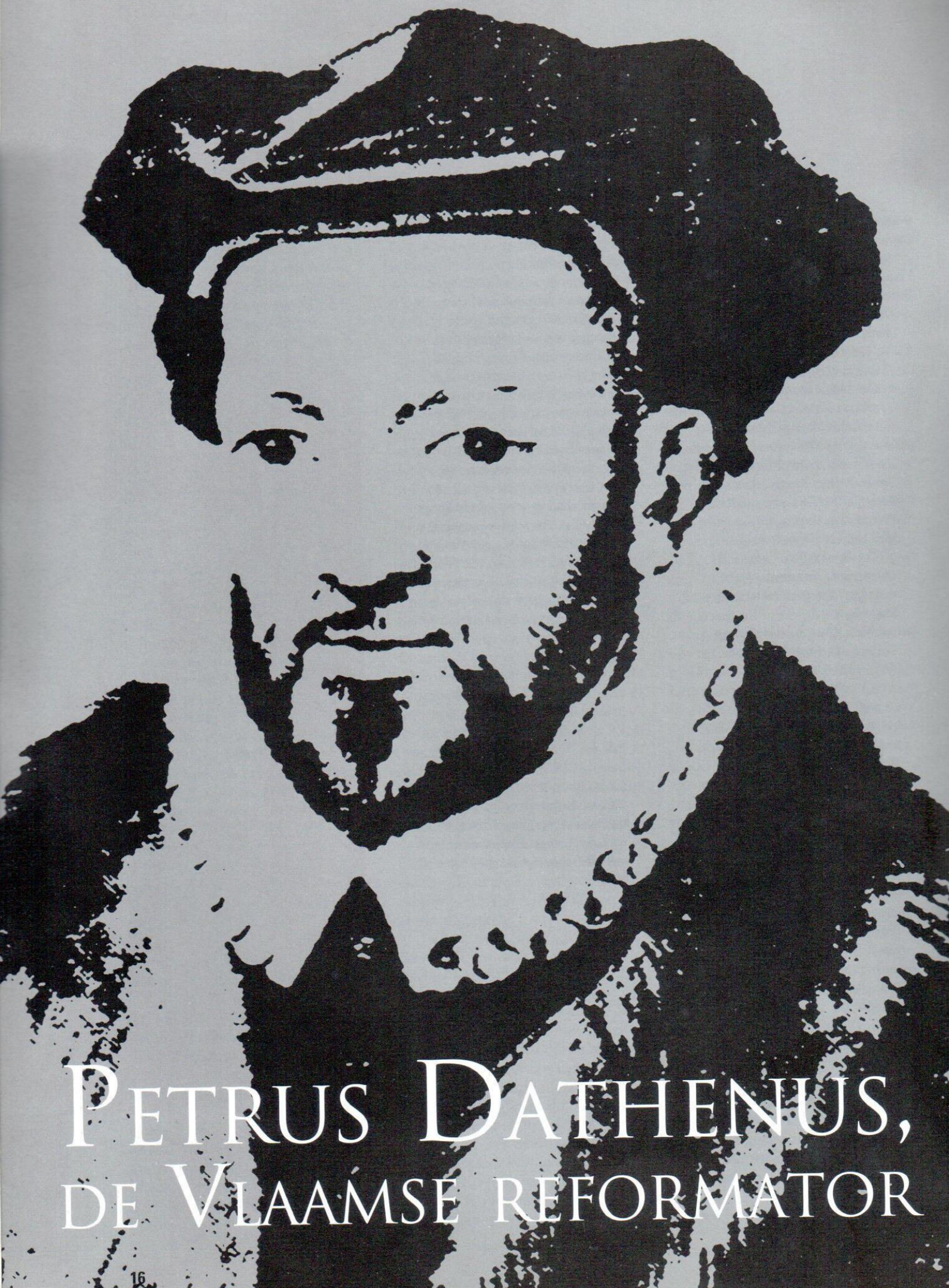

PETRUS DATHENUS, DE VLAAMSE REFORMATIOR

De rooms-katholieke Datheen
 Petrus Dathenus (of Datheen) is een van de merkwaardigste voor-
 mannen van de Reformatie in de
 Lage Landen geweest. Hij werd
 geboren in 1531 te Berg-Cassel (nu
 Mont-Cassel) in Frans-Vlaanderen,
 dat toentertijd nog bij de Spaanse
 Nederlanden hoorde. Al jong ging
 hij naar het karmelietenklooster in
 Ieper, een volkrijke stad, die vooral
 van belang was geworden door de
 bloei van de kantnijverheid in de
 veertiende en vijftiende eeuw.
 De houding van de katholieke
 geestelijkheid liet in de zestiende
 eeuw heel wat te wensen over.
 Vaak waren de kerkgangers beter
 onderlegd dan hun dronken en
 losbandige pastoors, die volgens
 Lorenzo de Villavincenzio, de
 Spaanse geheime gezant van kon-
 ning Filips II, niet meer in staat
 waren ketterijen van orthodoxe
 leerstellingen te onderscheiden.
 Voor de protestantse geestelijkheid
 was het in die tijd dus niet zwaar
 zich fatsoenlijker en eerlijker te
 gedragen. Door haar vurigheid
 verspreidde ze zich door de Ne-
 derlanden.
 Tegen het einde van de vijftiende
 eeuw werd in Ieper Jacobus
 Praepositus geboren; hij werd de
 celbroeder van Maarten Luther te
 Erfurt. In 1519 werd Praepositus
 prior van het augustijnerklooster
 te Antwerpen, waarin de twee
 monniken Hendrik Voes en
 Johannes van Esschen verbleven.
 Zij werden de eerste martelaren
 van de Reformatie in de Lage
 Landen en zijn in 1523 te Brussel
 wegens ketterijen verbrand. Ook
 Praepositus werd vervolgd, ge-
 vangengezet en gefolterd, maar
 wist in 1522 aan zijn beulen te
 ontsnappen en naar Duitsland
 te vluchten. Door briefwisseling
 bevorderde Praepositus de zaak
 van de Reformatie in de Zuidelijke
 Nederlanden. Verder werd in
 1547 te Ieper op aandrang van
 de monniken de negentienjarige

Er wordt wel eens gezegd
dat Nederland protes-
tants werd en Vlaanderen
rooms bleef. Toch, zo betoogt
ing. Hausoul, werden in
Vlaanderen de eerste 'hagen-
preken' gehouden, waren de
eerste martelaren van de
reformatie twee Vlaamse
monniken en was het de Vla-
ming Guido de Brès die de
Nederlandse Geloofsbelijde-
nis opstelde. Daarnaast was
voor het Nederlandse nage-
slacht Datheen de belang-
rijkste Vlaamse reformator,
onder andere vanwege zijn
Psalmberijming.

schoenmakersgezel Maarten tot
 de brandstapel veroordeeld. Zijn
 terechtstelling bracht in Ieper veel
 beroering teweeg, aangezien hij op
 de brandstapel een getuigenis gaf
 dat diepe indruk op de menigte
 maakte.
 Datheen zal waarschijnlijk iets van
 deze gebeurtenissen hebben mee-
 gekregen. Twee jaar later (1549)
 besloot hij na grote innerlijke strijd
 het klooster te verlaten. Ondanks
 spot en laster brak de achttienja-
 rige in het openbaar met de katho-
 lieke Kerk.

Engeland en Duitsland

Datheen begon onmiddellijk zijn
 nieuwe overtuigingen in Kortrijk,
 Poperinge en zijn geboorteplaats
 Berg-Cassel te verkondigen en
 verspreiden. Weldra moest hij ech-
 ter samen met veel andere protes-
 tanten zijn vaderland ontvluchten,
 doordat de vervolging door de
 plakaten die keizer Karel V
 in 1550 uitvaardigde drastisch
 toenam. Datheen reisde voor korte
 tijd naar Engeland, waar hij als
 letterzetter werkte en zich door
 studies voorbereidde op zijn gees-
 telijk werk.

Onder invloed van de Reformatie
 waren tevens belangrijke mannen
 zoals Bucer, Melancton en Micro-
 nius naar Engeland vertrokken.
 Datheen volgde lessen bij deze
 personen en verdiepte zijn theo-
 logische kennis. Het duurde niet
 lang of hij werkte naast zijn studie
 als predikant van de 'Kerk van de
 Vlaamse Vluchtelingen' in Londen.
 In 1553 moest Datheen opnieuw
 vluchten wegens het bewind van
 Mary Tudor. Hij week uit naar
 Duitsland en werd van 1554 tot
 1562 voorganger van de 'Vlaamse
 Vluchtelingenkerk' te Frankfurt
 am Main. Waarschijnlijk ontmoette
 hij in die tijd Johannes Calvijn, met
 wie hij al in briefwisseling stond.
 Calvijn had grote waardering voor
 de jonge Vlaamse predikant, van
 wie het gezag in die tijd nog steeds
 groeide. Alleen de lutheranen in
 Frankfurt stonden sceptisch tegen-
 over de calvinistische Datheen. Dit
 leidde ertoe dat hem in 1562 het
 recht de sacramenten toe te dienen
 werd ontnomen. Datheen moest
 Frankfurt verlaten en ging naar
 de 'Vlaamse Vluchtelingenkerk' te
 Frankenthal in de Pfalz. De Duitse
 keurvorst van dit gebied, Frederik
 de Wijze, stelde de vluchtelingen
 een klooster ter beschikking.
 In Frankenthal schreef Datheen
 ten behoeve van zijn geloofsge-
 noten een volledige Nederlandse
 berijming van alle 150 Psalmen.

Deze kreeg in korte tijd een grote verspreiding en zou tot 1773 favoriet blijven. Een ander belangrijk werk van Datheen was de vertaling van de Heidelbergse Catechismus (1563). Ook dit leerboek zou eeuwenlang een stempel drukken op de middagdienst in de Nederlandstalige protestantse kerken. Een derde werk van Datheen was het opstellen van formulieren voor de doop, het avondmaal en het huwelijk en het opstellen van een algemene liturgie, die gebruikt zou worden tot in de twintigste eeuw. Slechts enkele gebeden uit deze algemene liturgie zijn van Datheens hand; de overige zijn vertalingen uit het Duits en Frans.

De strijd om de godsdienst

Na enkele jaren werd Datheen beroepen door verschillende protestantse gemeenten in Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge. In die tijd was de Reformatie vooral doorgedrongen in de Zuidelijke Nederlanden. Velen in Vlaanderen lazen de Bijbel en verlangden naar een openbare zuivere prediking van Gods Woord. In het 'wonderjaar' 1566 begon vervolgens de beeldenstorm en werden er honderden 'hagenpreken' gehouden. De Vlamingen die het Spaanse juk hadden afgeworpen, begonnen onmiddellijk hun gemeenten te organiseren en predikanten te zoeken. Vanaf 28 september 1566 was Datheen zelf predikant te Gent. Hij preekte echter ook te Ieper, Brugge, St. Winoksbergen, Vlissingen, Middelburg, Zierikzee en Poperinge. In die laatste stad kwamen zelfs vijftienduizend mensen naar hem luisteren! Het nieuws over deze ontwikkelingen verontrustte koning Filips II. De gelovigen waren zelfs bereid voor het bedrag van drie miljoen florijnen bij de vorst hun godsdienstvrijheid te kopen. Dat bedrag bij elkaar brengen was geen kleinigheid. Te Antwerpen,

Gent, Doornik en Valenciennes begon men met veel succes te collecteren. Helaas zou het geld door het afzweren van de koning bestemd worden voor de oorlogvoering. Filips II gaf te kennen dat hij liever over een woestenij of een uitgestrekt geuzenkerkhof regeerde dan over een protestants volk. De Tachtigjarige Oorlog begon. Te Austruweel ten oosten van Antwerpen werd de Grote Geus, Hendrik Brederode, door het sterke Spaanse leger verslagen. Brederode vluchtte naar Amsterdam, terwijl Datheen als een gebroken man naar Frankenthal terugkeerde. Nooit zou hij deze teleurstelling te boven komen. Zijn leven zou voortaan geen kalmte, vrede en rust meer kennen. Na enige tijd verhuisde hij naar Heidelberg en speelde een belangrijke rol in synoden en kerkelijke commissies.

De strijd om de godsdienstvrijheid

Door een onverwachte overwinning van de watergeuzen wierpen de noordelijke gewesten het Spaanse juk af. Na de inname van Den Briel nodigde Willem van Oranje in 1572 Datheen uit om de Gereformeerde Kerk in de bevrijde gewesten te reorganiseren. Opnieuw ging de reformator aan het werk in Noord- en Zuid-Nederland.

Toen Don Juan gouverneur van Nederland werd, brak er opnieuw oorlog uit. De gouverneur vroeg nieuwe legers aan de koning van Spanje, veroverde Namen en belegerde Gent. Willem van Oranje zocht in die strijd naar een tolerante oplossing, waarin rooms en protestants naast elkaar konden staan. Datheen stelde echter dat de overheid partij moest kiezen voor de ware godsdienst. Dit verschil in aanpak zorgde voor een ruzie tussen Willem van Oranje en Datheen, die aan het hoofd

stond van de opstandelingen die geen concessies aan rooms-katholieken meer wilden. Voor hen was de paus de antichrist, de rooms-katholieken waren verdoolde schapen en de roomse leer was dwaalleer.

In 1578 werd Datheen op de synode in Dordrecht samen met Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde, belast met de vertaling van de Bijbel en van de Institutie van Calvijn. Daarnaast werd hij als predikant beroepen door verschillende gemeenten: Brussel, Amsterdam, Antwerpen en Gent. Gent kreeg de voorkeur. Op 28 september 1578 overschreeuwden de Gentenaren de roomse mis in de St. Baafskerk. Datheen werd op de kansel gezet. Sindsdien preekte hij daar regelmatig. In zijn preken bleef hij echter Oranjes pacifisme tegenover de Katholieke Kerk bekritisieren. Daardoor moest Datheen op 18 augustus 1579 naar de Pfalz vluchten, waar hij de vier jaar erna zou verblijven. Diverse predikanten, synoden en zelfs graaf Jan van Nassau deden in die tijd moeite om hem met Willem van Oranje te verzoenen, maar zonder resultaat.

Terug in Gent

Door een pestepidemie werd Datheen zo verzwakt dat hij reeds op 51-jarige leeftijd met pensioen ging (1582). Datheen achtte zijn carrière voltooid en wilde met rust worden gelaten. Hij ging naar een rusthuis in Neuhaus. Maar twee jaar later werd hij teruggeroepen naar Gent, aangezien er opnieuw rellen waren uitgebroken. Op 27 november 1583 preekte Datheen weer in de St. Baafskerk. Vanwege de rellen belegerden de Spaanse legers Gent opnieuw; op 19 september 1584 moest de stad zich overgeven. Dat betekende het einde van het protestantisme in Gent. Alle protestanten moesten de stad verlaten of rooms worden. Velen gingen

naar de Noordelijke Nederlanden en brachten daar grotere welvaart. Ook Datheen ging naar Holland, want intussen was Willem van Oranje in Delft vermoord. Toen Datheen in Gouda tijdens de prediking het samengaan van Nederland met Frankrijk veroordeelde, liet prins Maurits hem gevangennemen. Korte tijd later werd Datheen weer vrijgelaten en vertrok hij voor altijd uit de Nederlanden. Hij ging terug naar Duitsland, gebroken, uitgeput, teleurgesteld en geërgerd. Geestelijk en lichamelijk was hij totaal uitgeput. Hij verloor zelfs korte tijd zijn geloof, herriep alles wat hij vroeger had beleiden en liet zich meeslepen door sterrenwichelarij en ander bijgeloof. Gelukkig duurde zijn dwaling niet lang. Na zijn genezing vestigde hij zich te Staden in het noorden van Duitsland, waar hij als stadsdokter werkte. Ondertussen verspreidde zich in de Nederlanden het nieuws dat Datheen een afvallige was. Dit feit werd druk besproken op de Synode van Den Haag (1586). Na onderzoek bleek echter dat Datheen berouw had over zijn afvalligheid. Al deze gegevens werden op schrift gesteld in een document dat in Nederland diepe ontroering heeft gewekt. Na het onderzoek beloofden de afgevaardigden van de Synode Datheen een beroep in Nederland, maar enige tijd later, op 17 maart 1588, stierf Datheen op 57-jarige leeftijd te Elbing. Zijn werken leefden echter nog vele jaren voort en zijn Psalmberijming werd diverse keren herdrukt tot de laatste druk in 1854 te Zierikzee. Maar ook afgezien van deze geschriften verdient Datheen hoge achting in onze reformatische geschiedenis. ■

Ing. Raymond R. Hausoul heeft bouwkunde en theologie gestudeerd en is thans voorganger van een evangelische gemeente te Ieper (B).

